

Олександр ДАНИЛЕЙКО**ОСОБЛИВОСТІ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ПОЛТАВЩИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Стан вітчизняної освіти на початку ХХ ст. розглядаємо як відображення суспільно-економічної, політичної ситуації в культурно-освітній сфері країни. Основною формою духовного становлення особистості виступали уроки релігії, а засобом — релігійна спрямованість їх змісту, узагальнено це сприяло формуванню християнського світогляду та заохочувало до добродійної діяльності.

З'ясовано, що християнські цінності були невід'ємним чинником освітньо-виховного процесу, про що свідчать концептуальні засади діяльності вітчизняної освіти:

- людина – духовно вільна, суто індивідуальна;
- мета виховання – збереження рівноваги духовних і фізичних сил; через професійну діяльність людини будується гармонія в суспільстві,
- родині, громаді, державі й між окремими людьми;
- духовна спільність людей втілюється через віру в Бога.

У часовому відрізку кінця ХІХ – початку ХХ ст. виокремлюємо чотири основні підходи: особистісно-індивідуальний підхід, при якому особистість виховується через звільнення духу, продукування добра не з егоїстичних мотивів, а в ім'я діяльної любові до Бога і оточення; сакрально-традиційний, при якому особистість виховується за допомогою безпосереднього залучення до проведення традиційних релігійних обрядів, успадкування моральної поведінки священнослужителів; антропологічний підхід, який передбачає об'єктивний процес саморозвитку людського організму, а процес формування особистості – цілеспрямованим, гармонійним і сконцентрованим задля досягнення загально- людського ідеалу; середовищний підхід, в якому способи організації освітнього середовища, опосередковане управління (через культурне середовище) впливають на духовно-моральне становлення особистості.

На думку вчених, ключову роль у вітчизняній педагогіці через взаємо- залежність духовно-морального та релігійного виховання відігравали особистісно-індивідуальний, сакрально-традиційний підходи, зміст яких ґрунтувався на моральному вченні християнства. Не можемо погодитися з твердженням, що християнсько-гуманістична традиція була панівною на початку ХХ ст. Неспроможність політичного режиму, активний громадянський рух за дотримання рівних прав людини, численні відхилення від моральних норм носіїв моральності – священнослужителів призвели до того, що на початку ХХ ст. антропологічний і середовищний підходи у духовно-моральному вихованні особистості повсюдно впроваджувалися відомими громадськими діячами і провідними педагогами[1].

Стисло охарактеризуємо ідеї вчених на початку ХХ ст., що стосуються духовно-морального виховання особистості. Так, на особистісно-індивідуальному підході до духовно-морального виховання ґрунтувалося вчення архімандрита Сергія (Страгородського). Підкреслимо його ідею особистого порятунку, а також ідею тотожності блаженства і чесноти, які були послідовно розкриті в роботі «Питання про особистий порятунок» [2]. На основі текстів Святого Письма і святоотецьких творінь архімандрит Сергій вказував на той факт, що питання про життя, про мету існування, про те, як людині жити, щоб стати праведною, є альфою і омеґою всякої філософії і всякої релігійної системи. Саме життя людини, на його думку, є суддею людини для визначення і з'ясування справжнього світогляду людини або тієї чи іншої філософської системи, так само як і для оцінювання цього світогляду.

Наступний підхід – сакральньо-традиційний – в духовно-моральному вихованні дітей яскраво проявляється у працях М. Бердяєва, М. Писаревського, В. Соловйова й ін. Окрім безпосередніх настанов про духовно-моральне виховання через залучення до святих таїнств, за допомогою вивчення книг Святого Письма, творів і повчань святих отців, звертали увагу і на Стоглавий собор. Цей унікальний пам'ятник руського права XVI ст. давав уявлення про духовно-моральний розвиток тогочасного суспільства. Відзначимо дослідницький інтерес до нього на початку XX ст. Так, М. Писаревський, розмірковуючи про благодетельний вплив Стоглавого собору на церковне життя і стан суспільства загалом, відначав, що тодішні громадські звичаї мали сумну картину: лайка, послаблення цнотливості, повне свавілля у моральному житті. За М. Писаревським у Соборі розсудливо й обдуманно, до найдрібніших рис вичерпуються ці недоліки і пропонуються способи їх усунення. Захоєння моральних виразок, хвороб суспільства має відбуватися через повчання і настанови, а не погрози. У тексті документа вказувалося на необхідність дотримання священниками моральних норм відповідно до священних правил, адже вони покликані бути прикладом високого духовно- морального розвитку для всіх православних християн, зокрема й дітей.

«Стоглав, – писав М. Писаревський, – строго розмежовує церковні права від прав решти суспільства і царя: своєю зброєю він уважає слово і пораду, що, за суворості тодішніх звичаїв, має вражаючу межу» [3].

Для духовно-морального виховання використовувалися і такі твори, як «Повчальне зерцало», «Іліотропіон, тобто соняшник», у яких моральні вчинки і воля людини були представлені в єдності з божественною волею. Відзначимо, що за високої основної ідеї духовно-морального виховання і суворого й глибокого викладу ці твори і нині мають свою цінність. Так, перше положення «Іліотропіону...» – про силу любові; у другому положенні автор висміює богиню Фортуну, розкриває причини основних категорій моральності «добро» і «зло». На його думку, випадок (фортуна) як сприятливий чи як сумний факт є сонним мріянням язичників, які вимислили за своєю уявою цю богиню, що начебто має владу і силу розпоряджатися змінами в житті людей, щастям або нещастям цілих народів. Посилаючись на думку блаженнішого Августина, який також насміхався над нетямущістю язичників і запитував про причини добра і зла цієї богині, автор наголошував: «Мудрість християнська відкидає таке божество зовсім: добро і зло, життя і смерть, убогість і багатство залежать від Господа» [5].

Важливим для нашого дослідження є визначення у цьому документі злісних, антисоціальних дій, які походять від неправди (лайливі слова, насмішки, обмани і підробки, розкрадання, образи вчинками, грабежі, розбої, смертовбивства і т. ін.), що заподіює біль і завдає шкоди навколишнім. В «Іліотропіоні...» для ліпшого розуміння зла і його причин вирізнялися два його роди: «Перший рід зол, охоплює різні прикrostі, тяготи, хвороби, нанесення образ чи безчестя, як-то: приведення до зубожіння, ув'язнення, недуги, вигнання, смерть; все це не може бути навіть названо злом, а тільки гіркими ліками, посланими нам від Бога для душевного зцілення нас. Другий рід зол, званий у власному розумінні злом: це наші гріхи (невиконання Божих заповідей). Першого роду зло допускає Бог за бажанням своїм, або як кару для нечестивих, безбожників; або як міру виправлення для синів (і дочок). Про зло другого роду, тобто про гріхи, не можна сказати, що здійснення їх бажає Бог, але попускає тільки» [5].

Отже, вплив таких засобів на духовно-моральне виховання справді великий, оскільки вказувалися правила для порядку у всіх сферах життя. Однією із ключових постатей духовного відродження на початку XX ст. був богослов і філософ В. Соловйов. У своїх наукових працях він пропагував ідеї високої моральності, яка нерозривно пов'язана з духовністю. Християнські цінності, на які спирався вчений, акумулюють в собі моральність кращих зразків світової культурної спадщини, вбирають ті досягнення вітчизняної теологічної, філософської і педагогічної думки, які спрямовують цілісну

особистість до творення добрих справ, до виховання поважності, любові, чесності, простоти, совісності [4].

Список використаних джерел

1. Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації підготовки вчителя до формування виховуючих відносин з учнями: навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1996. 230 с.
2. Галузинський В. М. Педагогіка: теорія та історія: навч. посіб. Київ : Вища школа, 1995. 237 с.
3. Пащенко В. Православ'я в новітній історії України. Полтава 2001. 730 с.
4. Соловьев В. С. Духовные основы жизни: собрание сочинений: в 7 т. Москва : Наука, 1988. Т. 5. 944 с.
5. Уледов А. К. Духовное обновление общества. Москва : Мысль, 1990. 335 с.

Вадим ВАСИЛЕВСЬКИЙ

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ В КОНТЕКСТІ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

У системі професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах має продовжуватися процес реалізації вимог програми виховання всебічно розвиненої особистості. У виховній роботі зі студентською молоддю варто використовувати різні форми: безпосередню навчальну, виробничу діяльність, участь у громадських справах, поводження у побуті.

Дбаючи про створення оптимальних умов для виховної роботи, не варто виносити завдання виховання за рамки навчального процесу. Треба зважати на дієвість і впливовість великого спектру форм діяльності, які сприяють формуванню всебічно розвиненої особистості. Це навчальні заняття, практика, наукові гуртки, творчі студії, екскурсії, походи, різноманітні форми і види суспільно-корисної праці та ін. [3].

Реалізувати завдання виховання особистості студента можливо лише за умови єдності трьох складових освіти: навчання, розвитку і виховання. Проте є деяка різниця в ролі навчання і виховання в становленні особистості фахівця: навчання діє на індивідуально-виконавчий зміст діяльності, формує знання, уміння і навички. Виховання ж формує ставлення, смисли діяльності. У діяльності викладача навчання і виховання нероздільні (Г. Костюк). Тому навчання, освіта – це основний, хоч і не єдиний шлях виховання. Завдання виховання завжди включає в себе завдання організації спеціальної провідної діяльності, яка слугує виховній меті. У студентському віці – це навчально-професійна діяльність. Студентський вік охоплює і пізньодитячий, юнацький період, і частину дорослого етапу розвитку і становлення людини. Цей бік характеризується найбільш сприятливими умовами для психологічного, біологічного і соціального розвитку. В цей період найвища швидкість пам'яті, реакції, пластичності у формуванні навичок. В особистості на цьому етапі домінують становлення характеру та інтелекту. Активно розвиваються морально-ціннісні й естетичні почуття. Швидко освоюються соціальні ролі дорослого. Формуються і закріплюються схильності й інтереси. Визначаються життєві цілі й прагнення [3].

Розв'язання завдань виховання можливо лише за умови комплексного підходу і залучення до цієї роботи всього професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів, адміністрації, органів студентського самоврядування та громадських об'єднань студентської молоді.

На практиці організація виховної роботи здійснюється за допомогою ректорату, кафедри, куратора, викладача, студентського самоврядування і активності самого